

ORTA ASYA GÖÇEBE UYGARLIKLARI

GÖÇEBE UYGARLIKLARIN GENEL ÖZELLİKLERİ

Siyasal Yapı

Göçebe devletler, boyların birleşmesinden oluşan birer **konfederasyondur**. Boylar birliğinin sağlanması, boy beyleri arasındaki ortak çıkarların varlığına dayanır. Konfederasyonlar birer devlet başkanına sahiptir. Bu devlet başkanına Türklerde **han, hakan veya kağan** ismi verilir. Görevi, konfederasyonu oluşturan boyları bir arada tutmaktır. Bazı göçebe Türk devletleri, yönetimde kolaylık sağlamak için devleti doğu ve batı olarak ayırarak **ikili teşkilat** kurmuştur. Bu genellikle doğunun hakanın, batının da hakanın bir akrabasının veya güvendiği bir adamın yönetiminde olmasıyla gerçekleşirdi.

Boy beyleri **kurultay** ismindeki mecliste toplanır ve devlet meselelerini tartışıp karar alırlardı. Kurultay toplantıları hakanın başkanlığında, hakanın karısı **hatunun** da katılımıyla gerçekleşirdi. Kurultay ayrıca, yeni hakanın belirlenmesinde de söz sahibiydi.

Orta Asya Türk devletlerinde hükümdarın hükümdar olma yetkisini Tanrı'dan aldığına inanılırdı. Bu kabule **kut inancı** denirdi. Kutun kan yoluyla hakanın çocuklarına da geçtiği düşünülürdü. Dolayısıyla bu devletlerde sistemli bir veraset anlayışı bulunmamakla birlikte taht için hükümdarın oğulları öncelikliydi. Hükümdar belirlenmesinin kesin bir kuralı olamaması Türk devletlerinin dağılmasındaki önemli etkenlerdendir.

Sosyal Yapı

Göçebe devletlerde sosyal düzenin çekirdeği ailedir. Farklı ailelerin birleşmesinden oymaklar, farklı oymakların birleşmesinden boylar, farklı boyların birleşmesinden konfederasyon oluşur. Dolayısıyla göçebe devletleri sadece konar-göçer grupların bir araya geldiği düzensiz bir topluluk olarak düşünmek yanlıştır.

Göçebe devletlerde belirgin bir toplumsal hiyerarşi görülmez. Kadın-erkek eşitsizliğinin hakim olduğu bir sosyal yaşantı yoktur. Kadınlar da erkeklerin yaptığı avcılık, okçuluk, at binme, savaflara katılma gibi faaliyetlerde yer alır. Kadınlar hatun aracılığıyla yönetimde de söz sahibi olurlar. Bu durumda göçebe devletlerde eşitlikçi, dayanışmacı bir toplum yapısı olduğu söylenebilir.

Sosyal yaşantı **töre** denilen yazısız kurallarla düzenlenirdi. Göçebe yaşantı yazılı kanunların oluşmasına el vermemiştir.

Ekonomik Faaliyetler

Göçebe toplumların temel geçim kaynağı hayvancılıktır. Yaşadıkları coğrafyanın sert iklimi dolayısıyla tarımdan verim alınamamaktadır. Bölgedeki geniş düzlükler ise hayvancılık için kullanışlıdır. Göçebeler, yetiştirilen hayvanların derilerinden giysiler ve eğerler yapmışlardır. At, göçebelerin yaşamının en önemli parçasıdır. Göç mevsiminde hızlı hareketlerini sağlamakla beraber savaşlar da at üstünde yapılırdı. Dolayısıyla zırhları çelikten değil, daha hafif olan deriden yapılırdı. Büyükbaş hayvanların yünleri giysi yapımında, sütleri de farklı süt ürünlerinin imalatında kullanılırdı.

Göçebeler yakındaki diğer konfederasyonlar ve yerleşik devletlerle ticaret yaparlardı. Bazen bu gibi devletleri yağmalar, ya da ticaret yolları üzerinde hakimiyet kurarak kervanları talan eder veya onlardan haraç alırlardı. Bununla birlikte savaş ganimetleri de hazinenin büyük bir kısmını oluştururdu.

Dini İnanışlar ve Kültür

Göçebe Türk devletlerinde **Gök Tanrıçılık** dini hakimdi. Bununla beraber kabilelerde **şamanizm** de görülürdü. Gök Tanrı'nın hakana hükümdar olma hakkı tanıdığına inanılırdı. Buna kut inancı denirdi. Gök Tanrıçılıkta genellikle gök, Ay, su gibi doğa figürleri tanrılaştırılmıştır. Sonradan yerleşik hayata geçen ilk Türk devleti olan **Uygur Devleti**, İran'dan aldığı **Maniheizm** dinini benimsemiştir.

Göçebe bir yaşantı sürüldüğünden mimarı eserler görülmezdi. Kilim dokumacılık ve **totem** yapımı gibi sanatsal faaliyetler vardı. Ok ve yay, kılıç, mızrak gibi silahların yapımı ve eğer süslemeleri yaygındı. Az da olsa taşınmaz sanat eserleri de görülürdü. Mezarlara dikilen ve kişinin savaşta katlettiği düşman sayısını simgeleyen **balballar** bunlara örnektir. Bu kişilerin uğurlu kabul edilen günlerde yapılan gömülme ve cenaze törenlerine de **yuğ** denirdi.

Ergenekon ve **Oğuz Kağan** destanları, göçebe Türk devletlerinin sözlü edebiyat eserleridir. **II. Göktürk Devletine** ait olan **Orhun Abideleri**, Türkler hakkında Türkler tarafından yazılmış ilk yazılı kaynaktır.

ANAHTAR KELİMELE

Konfederasyon: Farklı boyların ortak çıkarlar doğrultusunda birleşmesinden oluşan göçebe devlet.

Hakan (Han, Kağan): Türk konfederasyonlarının devlet başkanlarının sıkça kullandığı unvan.

İkili Teşkilatlanma: Türk konfederasyonlarında devletin doğu ve batı olarak çift başlı yönetilmesi.

Hatun (Katun): Hakanın eşi. Kurultay toplantılarına katılmakla beraber devlet yönetiminde söz sahibidir.

Kut: Eski Türklerde hakanın hükümdar olmak için Gök Tanrı tarafından seçildiği, bu hakkın hakanın oğullarına da kan yoluyla geçtiği inancı.

Töre: Gelenek anlamına gelir. Göçebe toplumlarda yazılı kanunlar görülmediğinden sosyal yaşantı töre gibi yazısız, dilden dile aktarılan kurallar tarafından yönetilir.

Gök Tanrıçılık (Gök Tengricilik): Orta Asya göçebe Türk devletlerinde hakim olan inanış. Eski Türkler "Tengri" kelimesini hem Gök Tanrı, hem de gök anlamına kullanmıştır.

Şamanizm: İlkel kavimlerde sıkça görülen, ruhlarla iletişim kurduğu ve hastaları iyileştirme gibi bazı sihirli güçleri olduğuna inanılan şamanlar çevresinde şekillenen inanış.

Uygurlar: Yerleşik hayata geçen ilk Türk devletidir. Diğer Türk devletlerinin aksine Gök Tanrıçılığı değil Maniheizm dinini benimsemişlerdir.

Maniheizm: İran kökenli bir dindir. Et yemeyi ve savaşmayı yasaklar. Bunlar göçebe yaşam tarzına ters düştüğünden Uygurlar bu dini benimseyerek yerleşik yaşantıya geçmişlerdir.

Totem: Totemcilik, bir kabilenin atası kabul edilen bir hayvan, bitki ya da başka bir figürü kutsallaştırıp ona tapmadır. Bu figürlerin genellikle tahtadan oyulan küçük heykelciklerine totem denir.

Balbal: Orta Asya Türklerinin kişilerin mezarlarına diktiği heykeller. Kişinin mezarındaki balbal sayısı savaşta öldürdüğü düşman sayısını yansıtır.

Yuğ: Orta Asya Türkleri ölenleri hemen gömmez, uğurlu kabul edilen günü bekler ve yuğ denen törenle onları gömerlerdi.

Ergenekon Destanı: Orta Asya Türklerinin Çin baskısından kurtuluşunu konu alan destan.

Oğuz Kağan Destanı: Asya Hunları'na ait bir destandır. Bu destandaki Oğuz Kağan'ın Asya Hun hükümdarı Mete olduğu düşünülmektedir.

I. ve II. Göktürk Devletleri: Göktürk Devleti tarihte "Türk" adını kullanan ilk devlettir. II. Göktürk Devleti Türkler hakkında ilk yazılı belge olan Orhun Abidelerini yazdıran devlettir.

Orhun Abideleri (Yazıtları): II. Göktürk Devletinin hükümdarı Bilge Kağan döneminden kalma dikili taşlardır. Türklerin bilinen ilk alfabesi olan Orhun Alfabesi ile yazılmıştır.